

УДК 1:124.5:316.3

Кузнецов А. Ю., Пустовіт Н. В.

ФЕНОМЕН АКСІОСФЕРИ ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА КРІЗЬ ПРИЗМУ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ ФУТУРОЛОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ Е. ТОФФЛЕРА

У статті розглянуто деякі аспекти концепції трьох хвиль Е. Тоффлера: характер соціальних трансформацій, питання стилю життя та субкультур, плюралізм ідей та поглядів, демасифікацію засобів масової інформації та диференціацію технології. Установлено їхній зв'язок з аксіосферою інформаційного суспільства. Виявлено основні соціальні, економічні та політичні трансформації, які реструктурують суспільство та його ціннісну парадигму.

Ключові слова: архітектоніка аксіосфери, гетерогенна система, інформаційні атаки, інформаційні потоки, плюралізм, постеконімічні цінності, проект, псевдоцінності.

В статье рассмотрено некоторые аспекты концепции трех волн Э. Тоффлера: характер социальных трансформаций, вопросы стиля жизни и субкультур, плюрализм идей и взглядов, демассификацию средств массовой информации и дифференциацию технологии. Установлена их связь с аксиосферой информационного общества. Выявлены основные социальные, экономические и политические трансформации, которые реструктурируют общество и его ценностную парадигму.

Ключевые слова: архитектоника аксиосферы, гетерогенная система, информационные атаки, информационные потоки, плюрализм, постэкономические ценности, проект, псевдоценности.

This paper is devoted to some crucial aspects of A. Toffler's concept. The nature of social transformations, life style and subcultures, pluralism of ideas and views, individualization of mass media and technology differentiation have been considered. It is stated, that axiosphere is stipulated by these factors. The essential social, economical and political transformations restructuring society and its value paradigm have been revealed.

The keywords: axiosphere architectonics, heterogeneous system, information attacks, information flows, pluralism, post-economical values, project, pseudovalues.

Елвін Тоффлер пропонує власну концепцію розвитку суспільства – концепцію трьох хвиль, згідно з якою людство проходить три етапи свого становлення: аграрний, індустріальний та інформаційний. Третя хвиля породжує нову цивілізацію, яка суттєво відрізняється від своїх попередників, оскільки центральним елементом Третьої хвилі, рушійною силою економічного, політичного та соціального прогресу виступає не земля, праця чи капітал, а знання та інформація. Такі трансформаційні процеси суттєво впливають й на аксіосферу, оскільки цінності, на наш погляд, невіддільні від суспільства, вони, як соціальна луна: яке суспільство, політика, економіка, культура, світогляд, життєві орієнтири, такими будуть й цінності. Хоча Е. Тоффлер не розробляє аксіосферу цивілізації Третьої хвилі, у його концепції, на нашу думку, усе ж можна виділити ключові фактори, які могли б бути передумовами формування аксіосфери інформаційного суспільства, що в сучасній науці є одним із

важкоексплікованих феноменів. До того ж, Е. Тоффлер досліджує соціальні процеси та явища не в ретроспективі, а у футурологічному контексті, на відміну від Д. Белла. Футурологічний аналіз як інноваційний метод соціальних наук – це соціальний прогноз, який вказує на можливі вектори суспільного розвитку, на те, яким суспільство може стати та які тенденції переважають у майбутньому. Крім того, футурологічний аналіз також дозволяє дослідити й стан та перспективи аксіосфери інформаційного суспільства.

Ця стаття ґрунтується на базових працях Е. Тоффлера: «Метаморфози влади» [1], «Третя хвиля» [2], «Шок майбутнього» [3], «Creating a New Civilization: The Politics of the Third Wave» [4] та «The Eco-Spasm Report» [5].

Мета та завдання статті – на підставі вищевказаних праць встановити можливі передумови формування аксіосфери інформаційного суспільства крізь призму соціальних трансформацій цивілізації Третьої хвилі у футурологічному контексті; окреслити контур аксіосфери на підставі аналізу найважливіших соціальних, економічних та політичних трансформацій.

У праці «Шок майбутнього» Е. Тоффлер апелює до адхократії як до системи суспільних відносин, що замінить бюрократію. Так, впровадження управління типу «проект» або «цільова робоча група» є однією з важливих тенденцій сучасного світу та відмінною рисою адхократії. Е. Тоффлер вбачає у такій формі організації праці ряд переваг. По-перше, вона досить ефективна, оскільки дозволяє підвищити показники товарообігу. По-друге, такі команди в основному сфокусовані на розв'язанні специфічних завдань, а не виконанні рутинних операцій, що сприяє розвитку креативного мислення. Поступово цільові робочі групи та інші спеціальні групи можуть проникати в науку та техніку, виробництво, уряд як в США, так і в європейських країнах. Їхня поява зумовлена прискоренням суспільних трансформацій у цілому. На наш погляд, це є однією з причин транзитивності інформаційного суспільства та його аксіосфери.

Появі цільових робочих груп Е. Тоффлер знаходить логічне пояснення. З одного боку, стабільність – це суттєва перевага, проте, з іншого боку, якщо суспільство відносно стабільне та в ньому не відбуваються зміни, то завдання поступово перетворюються на рутину, їх легко передбачити, люди власноруч ставлять себе в жорсткі формати. Проте у випадку позитивної динаміки змін, виникають все нові проблеми. Традиційна організаційна структура уже не може ефективно реагувати на радикальні зміни в навколишньому середовищі, тому виникають нові організаційні структури. У ціннісному контексті відбувається перехід від перманентності до тимчасовості на усіх суспільних рівнях – від бюрократичної моделі до адхократії. Як зазначає Е. Тоффлер, нове суспільство буде суперіндустріальним, а його лозунг – «Швидкоплинність, новизна та плюралізм». Воно надасть багато нових можливостей та альтернативних варіантів, нівелює деякі категорії цінностей та замінить їх іншими, такими, які відповідатимуть духу швидких змін [3, с. 74–80].

Е. Тоффлер у своєму науковому дискурсі замислюється й над проблемою цінностей, проте аспективно. Усі розвинуті суспільства переживають кризу цінностей. На підтримку своїх думок автор наводить змістовні аргументи. По-перше, цінності надзвичайно швидко змінюються в порівнянні з попередніми історичними

періодами. Якщо, наприклад, у минулому індивід зростав у суспільстві, у якому система цінностей залишалась незмінною протягом усього його життя, то сьогодні це характерно для ізольованих та технічно відсталих суспільств. По-друге, фрагментація суспільств приводить до багатоманітності цінностей, тому в прогресивних суспільствах важко дійти згоди з того чи іншого питання. Якщо раніше суспільства мали деякий загальноприйнятий набір цінностей, зрозумілий для кожного, то в майбутньому, зазначає футуролог, плюралізм відтіснить єдність поглядів на задвірки цивілізації. Як наслідок, усі соціальні інститути пропагуватимуть абсолютно різні цінності.

Прогноз Е. Тоффлера справдився: аксіологічні бар'єри все частіше стають причиною непорозумінь та конфліктів, як на інституціональному, так й на міжнародному рівнях. Суперечливість цінностей, нові споживчі товари та послуги, доступна освіта та розваги призводять до того, що людина робить свій вибір по-новому. Вона «споживає» стилі життя подібно до своїх попередників, які споживали звичайні товари, проте були суттєво обмежені у виборі. Наприклад, сімейна пара, що вибирає меблі, може й не здогадується про те, що її дії – це спроби втілити всеосяжний стиль життя.

Більшість людей не замислюється про свій життєвий стиль, тому, на думку Е. Тоффлера, й виникають труднощі під час визначення цінностей. У зв'язку з цим ми б хотіли наголосити на тому, що, по-перше, ціннісне ставлення до навколишнього світу змінюється на споживче. По-друге, аксіосфера обумовлена стилем життя. Як зазначає Е. Тоффлер, у життєвому стилі в основному поєднуються елементи декількох різних моделей. Коли стиль гібридний, надзвичайно складно виявити ті моделі, на яких він ґрунтується. Проте після того, як люди обрали певну модель, вони енергетично борються за її збереження. Стиль стає першочерговим. Це стосується й майбутнього, оскільки стиль життя визначає не лише біхевіоральну модель, але й цінності, поступово люди почнуть усвідомлювати не «свій стиль», а «свій стиль життя». У другій половині ХХ ст. він уже перетворився на спосіб самоідентифікації з тією чи іншою субкультурою, тому що зростання кількості субкультур привело й до зростання кількості стилів життя. Людина в цих субкультурах здійснює перегляд-відбір ідей, друзів, лексики та цінностей, які вона визнає.

Для другої половини ХХ ст., на думку Е. Тоффлера, характерною була «втрата приналежності» внаслідок постійної зміни життєвих стилів та «соціального дрейфування» від субкультури до субкультури. Ця тенденція зберігається й у наш час. Для того щоб пережити неминучий біль «неприналежності», люди намагаються долати труднощі транзитивного періоду. Під час прийняття будь-якої субкультури або стилю людина, на думку футуролога, зберігає частину себе. Її членство у групі дещо поверхове. Вона постійно перебуває в позиції «неслідування», а без дотримання цінностей та стилю групи вона позбавлена критеріїв, які допомагають зробити правильний вибір.

Зважаючи на це, суперіндустріальна революція по-новому детермінує проблему необмеженого вибору. Люди обирають не просто товари, вони обирають життя, навіть не елементи життєвого стилю, а життєві стилі. Суперіндустріальна революція вимагає зміни концепції «себе», нової теорії особистості, яка враховувала б

діалектику людського буття. Суперіндустріальне суспільство, найрозвинутіше технологічне суспільство, безумовно, розширює діапазон свободи, надаючи необмежені можливості для самореалізації в різних сферах діяльності, проте не гарантує абсолютної свободи. Нове суспільство вимагає від людини самовладання та високого рівня інтелекту, щоб зрозуміти сутність суперіндустріального суспільства та швидкі зміни соціальної структури, обрати «правильну» послідовність життєвих стилів та «правильний» життєвий темп, лише за таких умов людський рід тріумфально подолає усі труднощі та виклики майбутнього, зазначає Е. Тоффлер. Нескінченний вибір життєвих стилів призводить до постійної зміни ціннісних орієнтирів, ціннісне уявлення про світ надзвичайно фрагментарне. У таких умовах складно відрізнити істинні цінності від псевдоцінностей. Наприклад, псевдоцінностями в наш час є віртуальна соціальна активність, володіння якомога більшою кількістю аудіо- та відеоінформації, що позбавлена будь-якого сенсу (у першу чергу, це стосується соціальних мереж) [3, с. 157-163].

Розглянемо детальніше феномен субкультур. Е. Тоффлер вважає, що сили, які надають великий індивідуальний вибір продуктів та творів мистецтва, одночасно дестандартизують соціальну структуру суспільства. Ось чому з'являються такі субкультури, як, наприклад, хіпі. Оскільки людина перебуває під впливом, її особистість формують субкультури, які вона свідомо або несвідомо обирає, щоб ідентифікувати себе. Усі люди шукають свою особистість, приєднуючись до неформальних культур, спільнот чи груп. Чим більший вибір, тим складніший та триваліший пошук.

Безліч субкультур виникає навколо професій. У міру того як суспільство рухається до більшої спеціалізації, воно породжує все більшу різноманітність субкультур. Така тенденція, на думку Е. Тоффлера, яскраво виражена в науці та фінансах. Наукове співтовариство ділиться на вужчі сегменти. Це впливає на структуру офіційних організацій та асоціацій, спеціалізовані журнали, конференції та зустрічі. Наприклад, у дослідників ракових захворювань та астрономів не просто різна робота, вони розмовляють різними мовами, намагаються виробити власний тип особистості, вони думають, одягаються та живуть по-різному. Учені однієї галузі прагнуть триматися разом, створюючи невеликий субкультурний осередок, який і детермінує не лише їхню манеру одягатись, а й політичні погляди, стиль життя та цінності. Бурхливий розвиток науки приводить до появи все нових галузей та, відповідно, нових неформальних груп. Незважаючи на пусті балачки деяких критиків про потребу у «фахівцях загального профілю», на думку футуролога, малоімовірний той факт, що технологія майбутнього зможе обходитись без армії високоосвічених спеціалістів. Суспільству необхідні все нові й нові види спеціального знання, а не «монофахівці». З огляду на те, що технологія постійно розвивається та ускладнюється, потреба в спеціалістах зростає, варто очікувати й зростання різноманітності та кількості субкультур в цілому.

Е. Тоффлер також розглядає проблему виникнення субкультур на підставі вікового поділу. Час стає більш важливим джерелом відмінностей між людьми, ніж простір. Так, теоретик комунікацій Джеймс У. Кері пояснює таке зрушення, посиляючись на прогрес комунікаційних та транспортних технологій. Проте є й

інший, не менш важливий, фактор – прискорення змін, про яке вже йшлося раніше. В основі поділу суспільства лежить декілька ліній: професійна, вікова, сімейно-статева та «розважальна». Якщо перший ключ до майбутньої соціальної організації суспільства лежить в ідеї зростання кількості субкультур, то другий – в їхньому розмірі [3, с. 148–152].

У наш час як індивід може обирати з-поміж альтернативних стилів життя, так і суспільство може робити свідомий вибір культурних систем. На наш погляд, Е. Тоффлер розмежує поняття культури минулого та культури майбутнього. Принципова різниця полягає в тому, що остання постає перед нами як проект, який завдяки продуманій технологічній політиці суспільство впроваджує та координує. Культура ж минулого не залежала від бажання та намірів людини, вона виникала внаслідок історично важливих подій, які змінювали вектор суспільного розвитку, тобто природним шляхом без втручання техногенного фактору. Технологія, як ключовий елемент культури майбутнього, повинна оперувати не лише технічними, а й політичними термінами. Футуролог надає технологічним проблемам статусу політичних та має рацію, оскільки виникає потреба в політичному плануванні та прогнозуванні технологічних процесів, прийнятті технологічних рішень на рівні політичних інститутів.

Для того щоб контролювати технологію та використовувати її на благо суспільства, необхідно проводити перевірки. По-перше, визначати побічні ефекти нової технології, яким чином вона змінить екологічну рівновагу. По-друге, детально розглянути питання, пов'язані з довгостроковим впливом технологічної інновації на соціальну, культурну та психологічну сфери. Окрім реальних змін у соціальній структурі, нова технологія впливає й на систему цінностей суспільства. На наш погляд, як і культура, аксіосфера майбутнього може бути розглянута як проект. Технологія – це не лише методологія та підходи до конструювання ціннісної парадигми, це й певною мірою одна з її головних детермінант. До речі, Е. Тоффлер навіть пропонував створити нову професію «прогнозистів ціннісного впливу». Такі спеціалісти на підставі останніх досягнень різних наук про поведінку могли б визначати вплив технології на ціннісні орієнтири. Так, у 1967 р. в університеті Пітсбурга група економістів, учених, архітекторів, письменників та філософів протягом доби брала участь в експерименті, мета якого – розвиток мистецтва ціннісного прогнозування. У декількох американських інститутах намагались побудувати модель відносин між технологією та цінностями та розробити гру, яка б допомагала проаналізувати їхню взаємодію. Подібні ініціативи, як зазначає Е. Тоффлер, хоча і є досить примітивними, усе ж можуть допомогти дослідити та оцінити нову технологію. Крім того, науковці повинні визначити, яким чином технологія прискорює трансформації соціуму. Раніше цю проблему не досліджували, хоча вона й має вирішальне значення для уникнення масштабного шоку майбутнього або ж зведення його негативних наслідків до мінімуму [3, с. 218–225].

На думку Е. Тоффлера, людство є свідком розпаду технократичного планування. Під технократичним плануванням він розуміє не лише централізоване національне планування, а й менш формальні, дисперсні спроби систематично змінити управління, які роблять усі високотехнологічні країни незалежно від їхніх політичних систем.

Технократичне планування є продуктом індустріалізму, відображає цінності епохи, яка зникає. І в капіталістичному, і в комуністичному варіанті індустріалізм був системою, що мала на меті максимізувати матеріальне благополуччя. Технократичне планування відображає суб'єктивну парадигму індустріалізму та ґрунтується на ієрархії, а отже, є недемократичним. Е. Тоффлер стверджує, що людство потребує сильної нової стратегії. Він називає цю стратегію «соціальним футуризмом». Завдяки їй ми зможемо вийти на новий рівень компетентності та управління змінами й розробити більш гуманну та демократичну форму планування.

Соціальний футуризм кидає виклик економцентризму. Під час переходу до надіндустріалізму інші цілі стають паритетними цілям економічного благополуччя і навіть витісняють їх. В особистому плані самореалізація, соціальна відповідальність, гедоністичний індивідуалізм конкурують з прагненням матеріального успіху й часто затьмарюють його. Люди прагнуть досягти різноманітних постеконічних цілей, їхні цінності носять не економічний характер. Для того щоб контролювати зміни, суспільство повинне остаточно відійти від технократичної традиції та навчитися по-новому формулювати свої соціальні цілі. Якщо перший етап стратегії соціального футуризму – гуманізація планування, то другий – розширення часового горизонту [3, с. 227–247].

Стилі життя, субкультури, технологія та постеконічні цінності, про які йде мова у «Future Shock», це своєрідний пролог до фундаментальної праці Е. Тоффлера «The Third Wave», яка є оригінальною інтерпретацією історії людства та завдяки якій ми зможемо окреслити контур аксіосфери інформаційного суспільства на підставі аналізу найважливіших, з нашої точки зору, соціальних, економічних та політичних трансформацій.

На думку футуролога, людство вже увійшло в нову еру синтезу. У всіх галузях знань, від точних наук до соціології, психології та економіки, спостерігається повернення до масштабного мислення, оскільки вивчення кількісних деталей, узятих із контексту, призводить до того, що науковці, зосередившись на окремих аспектах, не приділяють достатньо уваги розв'язанню проблеми в цілому. З огляду на це, особливість підходу Е. Тоффлера полягає в тому, що він розглядає потоки змін не тому, що вони окремо один від одного суттєво впливають на суспільне життя, а тому, що вони зливаються та утворюють глибші, більші та швидші ріки змін, які у свою чергу перетворюються в дещо глобальне – Третю хвилю. Цивілізацію Третьої хвилі Е. Тоффлер називає практопією. Вона заохочує індивідуальний розвиток, підтримує расовий, регіональний, релігійний та культурний плюралізм. Це гуманна та демократична цивілізація.

Живим символом інформаційної революції у Е. Тоффлера є саме шпигун. Він озброєний сучасною технологією – електронними жучками, комп'ютерними даними, фотоапаратом з інфрачервоними променями, літаками, міні-субмаринами тощо. Його головна мета – отримати інформацію, яку позиціонують як популярний та важливий світовий бізнес. Е. Тоффлер розглядає інформацію як найважливішу сировину для цивілізації Третьої хвилі та цінність. Вона здатна реструктурувати систему освіти, науки та мас-медіа.

В інформаційному просторі Третьої хвилі людина створює ментальну модель

реальності, в її голові існує ніби склад образів, зазначає вчений. Одні образи – прості, інші – складні та концептуальні. Разом вони доповнюють картину світу, визначають місце людини в структурі особистісних взаємовідносин. Ці образи формуються із сигналів або інформації, яка надходить з навколишнього середовища. Зважаючи на те, що середовище мінливе, на працездатність, сім'ї, церкву, політичні інститути впливає Третя хвиля інформації, проте слід пам'ятати, що й інформація теж постійно змінюється. У зв'язку з цим людина все частіше переглядає свою картотеку образів. Ідеї, вірування та ставлення до когось або чогось проникають у свідомість, а потім раптово кудись зникають. Моделі реальності носять тимчасовий характер, оскільки щодня вчені спростовують наукові теорії, ідеології не знаходять підтримки серед громадян, а політики атакують свідомість суперечливими політичними та моральними лозунгами. У таких умовах важко зрозуміти процес виробництва образів, оскільки Третя хвиля змінює глибинну структуру інформації, від якої залежать щоденні дії людини. Унаслідок цього аксіосфера постійно зазнає інформаційних атак, цінності трансформуються під тиском нової інформації та інформаційних образів. Оскільки інформація може бути розглянута як базис інформаційного суспільства, вона може також детермінувати і його аксіосферу, так само як й економічні, політичні, культурні та технологічні фактори. На наш погляд, динаміка інформаційного середовища зумовлює тимчасовість ціннісних орієнтирів [2, с. 262–276].

Ще одним феноменом Третьої хвилі Е. Тоффлер вважає демасифіковані засоби масової інформації, які, у свою чергу, демасифікують свідомість. На сьогодні не маси людей отримують одну й ту саму інформацію, а невеликі групи населення обмінюються власними образами. У суспільстві панує дух плюралізму, легітимізований демократичними політичними режимами більшості розвинутих країн. Футуролог помітив, що точки зору на одну й ту саму проблему все частіше розходяться. У новій культурі з її фрагментарними, тимчасовими образами збільшується розрив між користувачами засобів масової інформації Другої та Третьої хвиль. Новий образний ряд не піддається класифікації, він не систематизований та не відповідає звичним концептуальним категоріям. Люди Другої хвилі, тобто ті, які більшу частину свого життя прожили в індустріальну епоху, виступають проти таких засобів масової інформації. Замість того щоб втиснути нові модульні дані в стандартні структури або категорії, люди Третьої хвилі формують власні ідеї. Вони не отримують готову ментальну модель реальності, вони постійно конструюють та трансформують її. Це приводить до ще більшої демасифікації як особистості, так й культури. Крім того, демасифікація суспільства зумовлює зростання обсягів інформації, ось чому сучасне суспільство, на думку футуролога, деякі вчені характеризують як інформаційне.

Чим більш гетерогенна цивілізація, чим більш диференційована її технологія, її енергетичні форми, тим більше інформації циркулює між її елементами. У цьому контексті аксіосфера інформаційного суспільства – гетерогенна та демасифікована в порівнянні з індустріальним. Цьому є історичне підтвердження [2, с. 278–280]. Наприклад, у Радянському Союзі доктрина соціалізму передбачала гомогенне суспільство з однаковими стереотипами поведінки та моделями реальності.

Інформація була дефіцитом, доступу до багатьох інформаційних джерел пересічний радянський громадянин просто не мав, крім того, для підтримання механізму «залізної завіси» майже вся інформація проходила жорсткий контроль та часто не відповідала реальному стану речей. Уже тоді виникла й інформаційна політика, про яку заговорили лише зараз. Через брак інформації та відносну стабільність соціуму люди не конструювали власну модель реальності, а отримували «зверху» вже готову. У той час як у Радянському Союзі загальними цінностями були «мир, труд, май», в інформаційному суспільстві їх складно детермінувати. Ми не говоримо про відсутність цінностей, ми говоримо про зміну їхньої сутності та латентну природу.

На наш погляд, ще одним важливим аспектом концепції Е. Тоффлера є ідея «електронного котеджу», який має велике значення для розвитку суспільства та впливає на його соціальну структуру. Так, робота вдома може забезпечити стабільність суспільства – мета недосяжна для деяких регіонів з високим рівнем рухливості населення. До того ж, «електронний котедж» може сприяти відродженню добровільних організацій, клубів, спортивних та юнацьких об'єднань тощо. Виконання роботи або її частини вдома, як зазначає Е. Тоффлер, дозволить не лише зменшити енергетичні потреби, а й децентралізувати енергію. Невеликі генератори енергії зможуть замінити ряд централізованих офісних або заводських генераторів. Це зменшить ризик забруднення навколишнього середовища. Цілком логічно, що деякі корпорації у випадку впровадження такої системи припинять своє існування. Проте виробництво електроніки, комп'ютерів та комунікаційного устаткування буде процвітати. Можливі будь-які нові відносини та організаційні форми. Наприклад, групи людей, які працюють вдома, об'єднані в невеликі компанії або кооперативи та спільно володіють устаткуванням. Попри те, що навіть у XXI ст. ідея «електронного котеджу» здається віддаленою перспективою, Е. Тоффлер наводить статистичні дані на підтримку своєї думки: якщо 10–20% робочої сили здійснить це історичне переміщення протягом наступних 20–30 років, то економіка, міста, екологія, структура сім'ї, цінності та політика докорінно зміняться. Проте яким чином вони зміняться, вчений не вказує. «Електронний котедж» постає перед суспільством як можливість, яку варто обдумати. Унаслідок демасифікації мас-медіа та створення «розумного» середовища трансформується інфосфера та техносфера. Одночасно суспільство реструктурує соціальне життя, поряд з інфосферою та техносферою, формується й соціосфера Третьої хвилі. Інфо-, техно- та соціосфери дотичні до аксіосфери інформаційного суспільства [2, с. 330–338].

Е. Тоффлер у праці «The Third Wave» розглядає різні аспекти суспільного життя, які в подальшому допоможуть нам зрозуміти важкоекспліковану природу аксіосфери інформаційного суспільства.

Почнемо з кризи нуклеарної сім'ї та культури бездітності. Незважаючи на те що існує багато видів сім'ї, нуклеарна сім'я Другої хвилі вважається стандартним та найпоширенішим типом сім'ї, тому що її структура відповідає потребам суспільства масового споживання з його цінностями та життєвим стилем, ієрархічною, бюрократичною владою. Настання ж Третьої хвилі, на думку Е. Тоффлера, не знаменує кінця нуклеарної сім'ї, так само як прихід Другої хвилі не призвів до краху великої сім'ї. Просто сім'я вже не може слугувати ідеальною моделлю для

суспільства. Так, у США більшість людей, починаючи з другої половини ХХ ст., проживали поза межами класичної нуклеарної сім'ї. Варто відзначити й той факт, що люди все частіше, особливо в наш час, віддають перевагу неофіційним шлюбом, уникаючи формальностей. Вони свідомо обирають так званий «бездітний» стиль життя. Виникають навіть різні організації для підтримки та допомоги таким сім'ям, а відмова від батьківства стає все популярнішою в багатьох розвинених країнах.

Соціолог вважає, що в майбутньому нуклеарна сім'я остаточно втратить свої позиції, її замінить інший тип сім'ї, проте він не буде єдиним. Третя хвиля дасть початок різноманітним модифікаціям сім'ї, з-поміж яких нуклеарна буде лише одним із соціально прийнятних типів. З настанням Третьої хвилі інститут сім'ї перестане бути масовим, так само як виробнича та інформаційна системи суспільства [2, с. 342–352].

На наш погляд, в інформаційному суспільстві все більше труднощів виникає з вихованням дітей. З одного боку, це зумовлено кризою нуклеарної сім'ї, а з іншого, – частими інформаційними атаками, у ході яких фактично й формується світогляд та ціннісні орієнтири дитини. Авторитет сім'ї відходить на другий план, поступаючись місцем інформації, технології та субкультурам. Це є однією з серйозних проблем сучасності, оскільки неконтрольовані потоки інформації часто продукують псевдообрази та псевдоцінності, конструюють псевдореальність. Крім того, виникає питання, наскільки високоморальною та духовною буде людина поза межами нуклеарної сім'ї, наприклад, у комуні або одностатевій сім'ї, згідно з Е. Тоффлером, якою буде її поведінка у соціумі, яку роль вона зможе в ньому виконувати та яким буде такий соціум. Це відкриті питання, на які соціолог не дає відповіді.

В умовах Третьої хвилі масовий ринок перетворюється на мережі міні-ринків. Групи, що протягом епохи Другої хвилі боролися за інтеграцію та асиміляцію в масове суспільство, все більше демонструють свою унікальність. Е. Тоффлер вказує на те, що в США та інших країнах швидко прогресує соціальна демасифікація, а націоналізм у високотехнологічному контексті перетворюється на регіоналізм. Такий хід подій зумовлений різноманіттям форм енергії та успішним розвитком немасового виробництва. На відміну від високоцентралізованого суспільства, цивілізація Третьої хвилі усвідомлює цінність децентралізованих рішень.

Наступним об'єктом нашого дослідження стала економіка Третьої хвилі. Її структура подана двома секторами: сектор А (неоплачувана робота, яку людина виконує безпосередньо для себе, своєї сім'ї або общини) та сектор Б (усе виробництво товарів та послуг для продажу). Розвиток «виробництва для себе» чітко вказує на фундаментальні зміни у відносинах між секторами. Е. Тоффлер вважає, що «виробництво для себе» приводить до демаркетизації деяких видів діяльності, тим самим змінюючи роль ринку в житті суспільства. Проте це не означає, що ринок зникне, суспільство ще тривалий час буде тісно пов'язане з ним та його законами. «Виробництво для себе» артикулює потребу в економіці, що не буде схожа на економіки Першої та Другої хвиль, проте в новому історичному контексті синтезує їхні характеристики в єдину систему, зазначає соціолог. Поява «виробника для себе», зумовлена стрімким зростанням цін на більшість послуг, розпадом бюрократії обслуговування, доступністю технології Третьої хвилі, проблемами структурного

безробіття та іншими аналогічними факторами, приводить і до виникнення нового стилю праці та ладу життя. У контексті Третьої хвилі практичними стають нові життєві стилі, що ґрунтуються як на виробництві для обміну, так і на виробництві для споживання. Крім того, Е. Тоффлер вказує на те, що будь-яка суттєва зміна в балансі між виробництвом для споживання та виробництвом для обміну матиме серйозні наслідки для економічної системи та економічних цінностей. На думку футуролога, категорія «виробників для себе» не лише змінює економічний «ландшафт», а й реструктурує економічне мислення, змінює сутність економічного конфлікту [2, с. 440–464].

У міру того як зростає роль сфери послуг та інформації в економіці, а сфера виробництва комп'ютеризується, природа багатства неминуче змінюється. Інвестори капіталу в найбільш динамічні галузі, пов'язані з високими технологіями, покладаються на абсолютно інші гарантії своїх капіталовкладень. Нова форма капіталу підриває основи як марксистської ідеології, так і класичної економічної теорії, в основі яких лежить фінітний характер капіталу. Капітал швидко стає «суперсимволічним», інвестиції ґрунтуються на індексах інших індексів, похідних від похідних, «синтетиків», які детермінують інші «синтетики». Паралельно відбувається процес зміни сутності грошей. В економіці Третьої хвилі паперові гроші застаріли, вони є продуктом індустріальної ери, яка відходить у минуле. На думку футуролога, гроші Третьої хвилі – електронні імпульси, вони є інформацією, основою знань. Багатство – це, у першу чергу, багатство символів. І як це не дивно, влада теж ґрунтується на символах. У міру становлення суперсимволічної економіки пролетарі стають когнітаристами. У верхній частині «спектра розумової праці» – спеціалісти, які працюють з інформацією, тобто їхня робота повністю символічна. У середині спектра – широкий набір «змішаних» професій, що вимагають як фізичної праці, так і знання інформатики. Е. Тоффлер стверджує, що робітників доцільно об'єднувати за кількістю вироблених символів або часткою розумової праці в їхній професійній діяльності, а не за назвами професій чи місцем роботи. Суто фізична праця, розташована в нижній частині спектра, поступово нівелюється.

У нових умовах знання виступає основним ресурсом для бізнесу. Технології, що ґрунтуються на знаннях, знижують затрати виробництва. Яскравим підтвердженням цього слугує нововведення Вітторіо Мерлоні, бізнесмена з Італії, який замінив обмін інформацією через дорогі інвентарні каталоги застосуванням комп'ютерної техніки для кодування та передавання даних через супутниковий зв'язок. Цінність знання зростає, оскільки воно перетворюється на джерело розвитку економіки. Як і воєнна сила, економічна сила ґрунтується на сумі знань. Складна сучасна техніка – це матеріалізовані знання. З поширенням суперсимволічної економіки зростає й цінність передового технічного досвіду.

В еру «фабричних труб» жоден працівник не мав достатньо влади під час суперечки з керівництвом фірми. До того ж, революціонери-марксистки постійно доводили, що влада приходить до тих, хто володіє «засобами виробництва». К. Маркс стверджував, що робітники будуть без влади до тих пір, поки не відберуть «засоби виробництва» в класу капіталістів, який ними володіє. Велика іронія історії в тому, що вже з'являється новий тип автономного працівника, який фактично не володіє

засобами виробництва. Проте нові засоби неможливо віднайти серед масивних механізмів чи інструментів, вони зберігаються в голові робітника, саме там суспільство, згідно з Е. Тоффлером, може знайти єдине могутнє джерело влади та благополуччя. Система «фабричних» труб уже не працює, механізм «голова – руки» застарів. Виникає потреба в спеціалістах, які вміють самостійно приймати рішення, відхилятися від встановленого шаблону поведінки, пропонувати власні ідеї з покращення діяльності організації [1, с. 88–97, 254–264].

Футуролог також зазначає, що Третя хвиля змінила характер світовідчуття, розсіюючи, а не концентруючи людське співтовариство. У той час як мільйони людей ще продовжують вливатися в міське середовище, яке є основою індустріальної частини світу, розвинені в технічному плані країни уже спостерігають протилежні тенденції. Перерозподіл та розосередження населення змінює уявлення як про особистий простір, так і про простір соціуму, про допустимі відстані для спілкування, густоту населення в будинках та ін. Крім цих змін Третя хвиля сформувала новий погляд на локальність. Оскільки нові засоби зв'язку є доступними для будь-кого, люди почали переміщати роботу в обладнані електронікою котеджі, вони й надалі заохочуватимуть такі «поєднання корисного та приємного», а їхні думки та інформація одночасно можуть досягати інших планет та позаземного космічного простору, стверджує соціолог. Інтелект Третьої хвилі об'єднав зміст понять близького та далекого. На думку футуролога, оплотом майбутнього стане дім. Однак малоімовірно, що дім почне відігравати центральну роль у житті суспільства, оскільки воно буде побудоване за зразком мережі, а не ієрархії інститутів. Е. Тоффлер аспектино розглянув і питання мережі. Усі мережі створюють за допомогою комп'ютерних технологій. Вони мають на меті об'єднувати людей та забезпечувати ефективний обмін інформацією між ними для розв'язання різного роду проблем, пов'язаних як із виробництвом, так і з повсякденним життям. Крім того, мережі мають унікальну можливість інтегрувати елементи в єдине ціле, забезпечувати повноту інформації. На наш погляд, вони не лише електронна нервова система економіки, а й аксіосфери інформаційного суспільства.

Е. Тоффлер вважає, що глибокі зміни в поглядах на природу, еволюцію, прогрес, час та простір виникли тоді, коли людство почало рухатись від Другої хвилі культури, у якій пріоритетним було вивчення будь-яких предметів та явищ окремо від інших, до Третьої хвилі культури, яка надавала особливе значення контекстам та взаємозв'язкам. Тут варто відзначити таке: аксіосфера інформаційного суспільства не автономна, її генезис – це результат постійної взаємодії та взаємовпливу всіх сфер суспільного життя крізь призму різних соціальних контекстів. Аксіосфера інформаційного суспільства, на наш погляд, почала формуватись саме в транзитивний період, на стику двох хвиль, двох протилежних тенденцій.

Історичний перехід від Другої до Третьої хвилі супроводжувався протистоянням двох типів мислення – «картезіанського» та системного. Мислителі-картезіанці зосереджувались на аналізі елементів досліджуваного явища або процесу, у той час як прибічники теорії систем сфокусувались, як зазначав Сімон Рамо, на «загальному, а не фрагментарному погляді на проблему». Підкреслюючи наявність зворотного зв'язку між підсистемами та їхню роль в утворенні більш загальної структури,

представники системного підходу вступили в конфлікт із загальноприйнятою культурою 50-х рр. ХХ ст. Їхню лексику та концепції, які вони висували, почали використовувати соціологи та психологи, філософи та аналітики, логіки та лінгвісти, інженери та адміністратори. До того ж, нове мислення частково зумовлене новою технологічною платформою, революцією у сфері автоматики та появою нових видів технологій, які створили фундамент й для виробничих процесів Третьої хвилі. Прибічники теорії систем були не єдиними, хто наполягав на більш узагальненому способі вивчення предметів та явищ. Протест проти вузької надспеціалізації отримав підтримку й захисників навколишнього середовища. Екологічний рух набув особливої популярності в 70-х рр. ХХ ст., крім того, екологи уже виявили взаємозв'язок видів та загальність екосистем. Екологічний та системний підходи частково збіглися й спільно виступили за синтез та інтеграцію знань. Зміни в інтелектуальному житті позначились і на культурному. Теорія систем та екологічні рухи, зростання ролі холізму, зміна концепцій часу та простору – усе це, на думку Е. Тоффлера, елементи культури, які атакували інтелектуальні постулати Другої хвилі цивілізації. Як тільки атака досягне своєї кульмінації, з'явиться новий погляд на те, чому предмети та явища такі, як вони є, тобто з'явиться нове розуміння причинності [2, с. 485–494].

Як і М. Кастельс, Е. Тоффлер артикулює думку про втрату позицій держав-націй. Це пов'язане з тим, що нації змушені створювати наднаціональні організації. Держави-нації хоча й намагаються зберегти за собою свободу вибору та суверенітет, проте поступово зазнають усе більших утисків та обмежень незалежності. Наприклад, європейським країнам довелося створити спільний ринок, Європейський парламент, європейську валютну систему та деякі спеціалізовані організації. У цьому контексті мова йде про перехід влади на новий, транснаціональний рівень та глобалізм як нову ідеологію. Разом з тим, глобалізм є дещо більше, ніж проста ідеологія, якщо націоналізм представляє інтереси нації, то глобалізм – усього світу.

Нова суперсимволічна економіка трансформує не лише бізнес, але й сферу державного управління. Це відбувається шляхом зміни взаємовідносин між політиками та бюрократами й реструктуризації самої бюрократії. Уряди потроху починають усвідомлювати, що їхні завдання – делегувати функції, а не виконувати їх. Влада поступово відходить від старої ієрархії, створюючи більш рухливу, гетерогенну систему, у якій постійно змінюються центри влади. Нові комунікаційні технології також підривають ієрархію в уряді, оскільки надають можливість обходитися без неї. Комп'ютери дозволяють моделювати не лише економічні або технічні процеси, а й політичні, надаючи безліч альтернативних варіантів дій в тій чи іншій ситуації. Чим більше даних, інформації та знань використовує система управління, тим більше суспільство стає інформаційним, тим складніше зрозуміти те, що відбувається насправді. Очікуючи кризи, політики та бюрократи, корпоративні лобістські сили та громадські рухи почнуть застосовувати інформтактику, а це означає ігри у владу, що ґрунтуються на маніпуляціях з інформацією ще до того, як вона потрапить у ЗМІ. Боротьба за владу вже переходить на новий рівень, пов'язаний з експансією суперсимволічної економіки [1, с. 321–330].

Е. Тоффлер виділяє три принципи управління. Перший принцип управління

Третьої хвилі – принцип влади меншості. Другим блоком політичних систем майбутнього є принцип «напівпрямої демократії» – перехід від залежності від своїх представників до можливості представляти себе самостійно. Так, прорив у сфері комунікаційних технологій відкриває безліч способів для прямої участі громадян у прийнятті політичних рішень. Використовуючи передові комп'ютери, супутники, телефони та інші інструменти, освічені громадяни можуть приймати власні політичні рішення. Як зазначає Е. Тоффлер, люди повинні навчитися думати по-новому, оскільки ідеології, моделі та пережитки структур Другої хвилі вже не ефективні в нових умовах. Третій, життєво важливий принцип політики майбутнього спрямований на перебудову системи прийняття рішень та передання рішень до тих інстанцій, до яких вони належать. Е. Тоффлер називає цю процедуру «розподілом рішень». Так, деякі проблеми неможливо розв'язати на локальному рівні, деякі – на національному. Ряд проблем потребує одночасних дій на декількох рівнях. Для того щоб звільнитися від інституціонального перевантаження, уряд повинен розподіляти та перерозподіляти рішення, змінювати локацію їх прийняття, як того вимагають самі проблеми [2, с. 660–690].

Висновки. Таким чином, поступовий перехід від бюрократії до адхократії, зокрема поява цільових робочих груп, може бути розглянутий як одна з передумов формування аксіосфери інформаційного суспільства. До цього варто додати ще й постійне прискорення соціальних трансформацій, необмежений вибір життєвих стилів та їхню часту зміну, плюралізм ідей та поглядів, демасифікацію засобів масової інформації та диференціацію технологій. Унаслідок впливу цих факторів архітектура аксіосфери інформаційного суспільства стає нестабільною, а ціннісні орієнтири – тимчасовими. На наш погляд, життєві стилі та субкультури, про які писав Е. Тоффлер, можуть зумовлювати й еkleктичну архітектуру аксіосфери інформаційного суспільства, тобто поєднання непеєднуваних цінностей. Наприклад, це може стосуватись категорії часу: у віртуальній реальності час не означає абсолютно нічого, у той час як в «реальній» реальності – це одна з найбільших цінностей. До того ж, людина в інформаційному суспільстві може одночасно перебувати в обох реальностях. Ми вважаємо, що у футурологічній концепції Е. Тоффлера можна виділити потенційні детермінанти аксіосфери інформаційного суспільства: знання, інформацію, технологію, стилі життя та субкультури.

Аксіосфера інформаційного суспільства формується на фоні таких соціальних, економічних та політичних трансформацій, які докорінно реструктурують суспільство та його ціннісну парадигму. По-перше, розпад технократичного планування та пріоритетність постеконімічних цінностей. По-друге, криза нуклеарної сім'ї, що нівелює її ціннісну функцію. По-третє, становлення та розвиток суперсимволічної економіки та «виробництва для себе». Цінність знання зростає, оскільки воно перетворюється на джерело розвитку економіки. З поширенням суперсимволічної економіки зростає й цінність передового технічного досвіду. По-четверте, трансформації сфери державного управління. Влада поступово відходить від старої ієрархії, створюючи більш рухливу, гетерогенну систему, у якій постійно змінюються центри влади. І, нарешті, глобалізація.

Отже, на підставі проведеного дослідження ми встановили, що аксіосфера

інформаційного суспільства може бути розглянута як гетерогенна, демасифікована, транзитивна, складна та деякою мірою глобальна система цінностей та ціннісних переконань.

Література:

1. *Толфлер Э. Метаморфозы власти / Э. Толфлер ; пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 669 с.*
2. *Толфлер Э. Третья волна / Э. Толфлер ; пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2004. – 784 с.*
3. *Толфлер Э. Шок будущего / Э. Толфлер ; пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2002. – 557 с.*
4. *Toffler A. Creating a New Civilization: The Politics of the Third Wave / A. Toffler. – Turner Publications Inc., 1995. – 112 p.*
5. *Toffler A. The Eco-Spasm Report / A. Toffler. – Bantam Books, 1975. – 116 p.*